

לכבוד שבת קדש – בראשית תשפ"ג

וזהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

אל מנחתו של קין, ומשום כך התעורר זעמו של קין. ניתן לראות כי ה' התייחס לכעסו ולאכזבתו וניסה לדבר אל ליבו ולדרוש שירסן את כעסו: "וְאֵלֶיךָ תִּשְׁקָתוֹ, וְאַתָּה תִּמְשָׁל-בּוֹ". קין שלא הצליח לרסן את כעסו, הרג את הבל. אך מכאן עולה שאלה - האם הקנאה של קין בהבל היא המניע לרצח? האומנם קנאה היא סיבה מספקת לרצח?

חז"ל בעקבות הפסוקים התעלמו מן הקנאה שעוררה העדפת מנחתו של הבל כמניע לרצח, ופנו לכיוון אחר. ויאמר קין אל-הבל אחיו – ויהי בהיותם בשדה ... חסר פירוט דבריו של קין (והאם הבל השיב לו). מה אמר קין להבל, שגרם לקין לקום על אחיו ולהרוג אותו? האם הרצח נעשה בכוונה תחילה? האם תיכנן קין לרצוח את אחיו כשנפגשו בשדה, והאם בכלל הבין מה הוא עושה? ניתן להשיב על שאלה זו בדרכים שונות. ניתן להסביר את הפסוק כתיאור כללי של שיחה שהתפתחה ביניהם, כנראה על רקע קנאתו וכעסו של קין. כך למשל פירש רש"י: "נכנס עמו בדברי ריב ומצה (מריבה), להתעולל עליו להורגו". נראה להסביר, כי בכוונה נמנעה התורה לפרט על מה דיברו השניים. שום הסבר על מה שאירע לפני כן לא יוכל לשמש עילה מוצדקת לרצח. רצח הוא רצח. למרות זאת, חז"ל ניסו להסביר את פשר הדיון שהתנהל ביניהם.

בנסיון לשחזר את השיחה טמון לכאורה ההסבר לשאלה הגדולה: מה היה הדבר שגרם לקין לקום על אחיו ולהורגו? ואולי בעצם ביקשו חז"ל להרחיב את היריעה ולהשיב על השאלה הכללית: מה גורם לבני אדם להרוג זה את זה ולנהוג באלימות זה כלפי זה? "וְיִהְיֶה בְּהִיוֹתָם בַּשָּׂדֶה": על מה היו מדינים? (בראשית רבה, פרשה כ"ב, סעיף ז')

המדרש מביא שלוש תשובות אפשריות לנושא הוויכוח והמריבה בין קין להבל: אָמְרוּ: בּוֹאוּ וְנַחֲלֶק [נחלק בינינו] אֶת הָעוֹלָם, אַחַד נִטֵּל הַקֶּרְקָעוֹת וְאַחַד נִטֵּל אֶת הַמַּטְלָמָלִין, דִּין [=זה, קין] אָמַר: אֲרַעֲא דְאַתָּה קָאָם עֲלֵה דִידִי [הארץ שאתה עומד עליה היא שלי], וְדִין [=זה, הבל] אָמַר: מַה דְאַתָּה לְבִישׁ דִּידִי [מה שאתה לובש שלי הוא]. דִּין [=זה, הבל] אָמַר: חֲלִיקוּ [=פשוט בנדיך שעשויים צמר שבא מצאני] וְדִין [=זה, קין] אָמַר: פְּרָחוּ [= עוף ורחף באוויר, שהקרקע שלי], מִתּוֹךְ כֶּף, "וְיִקָּם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיְהַרְגֵהוּ".

שנה חדשה נפתחת ובעזרת ה' אנו מתחילים סבב חדש של קריאת פרשיות השבוע, מתחילת ספר בראשית. ספר בראשית הוא ספר של "סיפורים", אין בו מצוות, ומשום כך שומה עלינו להתבונן בסיפורים אלה וללמוד מהם. שכן, ספר בראשית הוא מעשה אבות סימן לבנים. סיפור אחד כזה הוא סיפור קין והבל.

וְיִהְיֶה הֶבֶל רֹעֵה צֹאן, וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה. וְיִהְיֶה מִקֵּץ יָמִים, וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה'. וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִפְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֲלִבְהֵן. וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ. וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה. וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד, וַיִּפְּלוּ פָּנָיו וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן: לָמָּה חָרָה לָךְ, וְלָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ? [...] וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו; וְיִהְיֶה בְּהִיוֹתָם בַּשָּׂדֶה, וַיִּקָּם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיְהַרְגֵהוּ [...] (בראשית פרק ד', 2-8)

לפי הסיפור המקראי, זה הרצח הראשון בהיסטוריה. ככזה – הוא בעל משמעות מיוחדת, שיש מה ללמוד ממנה, מעין אב-טיפוס לרצח בין בני אדם בכלל. ראויה לתשומת לב העובדה שמדובר ברצח בין שני אחים, כלומר: מכאן ואילך, כל רצח כמוהו כרצח הראשון – רצח בין אחים, בניו וצאצאיו של אדם. (בהקשר זה, המונח "בני אדם", המדגיש את האב המשותף, הוא רב-משמעות).

הפסוקים לא מספרים לנו רבות על תולדות חייהם, ולכן חז"ל במדרש השלימו את החללים ומילאו את המקום החסר בתיאור המקראי באמצעות מדרש.

בתחילה הסיפור נפתח בתיאור לידת שני האחים כמאורע שמח ואידילי. כך גם לא נרשמו כל אירועים מיוחדים במהלך שנות חייהם המשותפים, שעליהם לא מספרת התורה דבר. עד שיום אחד החליטו השניים להביא לאל מנחה (קרבן תודה שאיננו חובה, אלא בא מרצונו החופשי של האדם). מנחתו של הבל, רועה הצאן, שהייתה מבכורות צאנו, התקבלה, ואילו מנחתו של קין, איש האדמה, שהביא מפרי אדמתו, לא התקבלה.

מדוע התקבל קרבנו של הבל, ולעומתו נדחה קרבנו של קין? כפי שנרמז בפסוק, נראה שקרבנו של קין לא היה משובח דיו ולא נעשה מרצון כן ואמיתי. האל שועה (נענה) "אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ" – כלומר, קודם כול אל האדם (מבחינת כוונת הלב), ורק אחר כך אל קרבנו. מכאן למדו חז"ל שכוונתו של הבל הייתה משובחת יותר מזו של קין, ובעקבותיה גם טיב המנחה שהביא. הקב"ה לא שעה

למין (המשכיות ורציפות המין האנושי) ואהבה, על מעשי האדם.

בנוסף לכך, נראה כי מילה נוספת בפסוק נראית מיותרת: **וַיְהִי בְהִיוֹתָם בְּשִׁרְהָהּ**. מה מיוחד במילה שדה, שהתורה טרחה לספר ששם אירעו הדברים?

לעתים קרובות שדה הוא מקום של הפקר, ההפך מעיר או כפר, שהם מקומות יישוב, מקומות של תרבות הנימוס והחוק. בשדה, בהעדר חוק וסדר, עלול להתרחש רצח. כך גם תאמר התורה בספר דברים ביחס לאונס **כִּי בְשִׁרְהָהּ מִצְאָהָהּ צִעֲקָה הַנְּעִר הַמְאֲרִשָּׁה וְאִין מוֹשִׁיעַ לָהּ**. השדה הוא היעד החוק והסדר, היעד משילות.

בתום האירוע הקב"ה שם לקין אות. מענין לראות מהו האות. התורה איננה מפרטת מהו אות קין, וחז"ל התלבטו בענין. חלק מהחכמים הלכו בכיוון של אות במובן SIGN. כך עלו ההצעות שצמחה לו קרן, שלקה בצרעת, שהזריחה לו השמש ועוד. אך מענין לראות כיוון אחר במדרש, המבין את ה'אות' במשמעות של אחד מסימני האלפבית (letter). התרגום המיוחס ליונתן לפסוק: **'ורשם ה' על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקרא'** – ורשם ה' על אפו (של קין) אות משמו הגדול והיקר; בפרקי דרבי אליעזר, כא: **'נטל [הקב"ה] אות אחת מכ"ב אותיות שבתורה וכתב על זרועו של קין'**; במדרש הגדול למקום: **'יש אומרים לקח הקב"ה אות מאותיות שמו וכתבו בפניו [של קין]'**; במדרש אגדה לפסוק: **'וי"א אות אחת משמו של הקב"ה חקק לו במצחו'**. ה'אות' הכתובה הופכת להיות ההגנה שניתנה לקין מפני אויביו. האות הכתובה היא זו מלמדת אותנו ומזכירה לנו מהי ההתנהגות הלא ראויה, וממילא מה ההתנהגות הנכונה והראויה. האות הכתובה מרמזת אולי לחוק ולתורה, המורה לנו את דרכנו – תורה שבכתב.

מענין לראות שקין קורא לבנו 'חנוך' – מלשון חינוך. לכך מצטרפת הפעולה שעושה קין **וַיְהִי בְנֵה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעֵיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוּךְ**. בניית עיר היא פיתוח, היא יצירת קהילות של אנשים, היא הבסיס להתנהלות העולם. קהילות אנשים מחייבת חוק וסדר, הבנה והתנהגות בין אנשים. אני לא לבד בעולם, לא רק מה שאני חושב ורוצה זה הדבר החשוב. לכן, אולי זו הסיבה, בגללה נקראת העיר 'חנוך' כדי להזכיר לאנשים באופן מתמיד את ענין החינוך.

ספר בראשית, הלא הוא ספר הישר – הספר ממנו לומדים כיצד יש להתנהג. הן במישור הדתי תיאולוגי, כלפי ה', ברגש אותו מפעילים שלא יהפוך להיות אגואיזם. אך לא

אם המטלטלין הם של הבל, הרי שכל מה שקין מחזיק או לובש שייך להבל, ועליו להשיב לו אותם. קין אינו נשאר חייב. אם הקרקע שייכת לקין, הוא אוסר על הבל לדרוך על האדמה (למעשה, על פני כל הארץ). כמובן, שתי הדרישות אינן מציאותיות, ולמעשה, עצם חלוקת העולם בדרך זו אינה הגיונית, ולכן נועדה לכישלון. שניהם נקלעו למבוי סתום. במצב כזה הפתרון האלים, שכולל רצח והשתלטות האחד על נכסי האחר, הוא לכאורה הפתרון היחיד.

נראה שחז"ל היטיבו לתאר במבט מפוכח את מצבו של האדם, כפי שראו אותו. קין והבל אינם בני אדם בשחר ההיסטוריה, אלא הופכים להיות כל שני אנשים בכל מקום וזמן בהיסטוריה, הרבים בגלל רכוש, הון ושליטה. שתי התשובות הבאות שמביא המדרש מציגות שני תחומי חיים נוספים שבהם זיהו חכמים את גורמי האלימות בעולם. **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לְוִי אָמַר: שְׁנֵיהֶם נִמְלִי אֶת הַקְּרָעוֹת, וְשְׁנֵיהֶן נִמְלִי אֶת הַמְּטַלְטְלִין. וְעַל מָה הָיוּ מְדִינִין?**

אֶלָּא זֶה אוֹמֵר בְּתַחוּמֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבְנֵה, וְזֶה אוֹמֵר בְּתַחוּמֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבְנֵה, שְׁנֵי אָמַר: "וַיְהִי בְהִיוֹתָם בְּשִׁרְהָהּ", וְאִין 'שִׁרְהָה' אֶלָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, [כמו שנאמר] "צִיֵּן שִׁרְהָה תַּחְרַשׁ" (מיכה ג', 12). וּמִתּוֹךְ כֵּן, "וַיִּקֶּם קַיִן אֶל הַבֶּל אָחִיו [וַיַּהַרְגֵהוּ]".

ר' יהושע מציג הסבר אחר למריבה בין האחים. השניים הסכימו כביכול לחלק ביניהם את העולם בדרך הגיונית – שניהם קיבלו גם קרקעות וגם מטלטלין. המריבה ביניהם פרצה כביכול סביב השאלה בשטחו של מי ייבנה בעתיד בית המקדש. אולי, מתוך הנחה שמיקומו של בית המקדש מלמד על מעלה רוחנית מיוחדת (של האדם או של השטח). זה אולי מניע דתי-אידיאולוגי, שלכאורה נראה כדבר חיובי, אך נדמה שגם בו מעורבים יצרים הקשורים לכבוד ולמעמד. נראה, אם כן, כי כוונת המדרש היא להצביע על כך שבכל דור נמצאים כאלה שבשם הלהט הדתי עלולים להרוג ולהביא לחורבן. גם ויכוח על נושא ערכי עלול להוביל לאלימות.

והמדרש מביא הסבר נוסף: [...] **וְעַל מָה הָיוּ מְדִינִין? ... תְּאוּמָה יִתְרָה [=בת נוספת] נוֹלְדָה עִם הַבֶּל. זֶה [קַיִן] אוֹמֵר אֲנִי נוֹטְלָה שְׁאֵנִי בְּכוֹר, וְזֶה [הַבֶּל] אוֹמֵר אֲנִי נוֹטְלָה שְׁנוֹלְדָה עִמִּי. וּמִתּוֹךְ כֵּן, "וַיִּקֶּם קַיִן..."**. ההסבר השלישי קשור לתחום מוכר נוסף הגורם אלימות בין בני אדם – מריבה על אישה, השפעת רגשות בעיקר כאלה הקשורים

לכבוד שבת קדש – בראשית תשפ"ג

וזהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

אלה טביעות רגליו של אברהם, שנוצרו בעת שהשקיף על מהפכת סדום ועמורה. המקאם כולל חומה רבועה המקיפה חצר מלבנית, ובה שער מצפון. בקיר המערבי נמצא חדר מוארך ובו מחראב ומשטח חשוף של סלע טבעי, ובו "טביעות רגליים" בדומה לאלו שבמחראב הפתוח בחוק. לפי המסורת, אברהם אבינו עמד כאן וצפה על ים המלח בעת מהפכת סדום ועמורה ואמר: "אלוהים, זהו חוק הצדק" (יא אללה, אלחק אליקין), ומכאן שם המקום. המבנים של נבי לוט (בתוך העיירה בני נעים) ונבי יקין (הסמוך לעיירה) הוקמו, ככל הנראה, בידי השושלת הפאטימית כאמצעי הגנה נגד הבדווים. כדי ליצור נוכחות מתמדת של נאמני השלטון במקום האתרים הוכרוזו כמקודשים והוקדשו לדמויות מפורסמות ומוכרות מהמסורת המוסלמית.

בני נעים – העיירה הסמוכה לנבי יקין היא עיירה בנפת חברון, 8 ק"מ ממזרח לחברון. לפי הלשכה המרכזית הפלסטינית לסטטיסטיקה, חיים בעיר 26,523 תושבים (נכון ל-2016). העיירה נמצאת בגובה 951 מטרים מעל פני הים, והיא אחת העיירות הגבוהות באזור.

בתקופה המוסלמית המוקדמת בארץ ישראל נודע היישוב בני נעים בשם כפר בריק או כפר אל-בריק. עלי מהרת, שעבר במקום בשנת 1173, ציין שהוא קרוב לחברון, והוא מקום קברו של לוט. הסולטאן ממלוכי קלאון דאג לשיפוץ ותחזוקת מבני נבי לוט ונבי יקין בסוף המאה ה-13.

בדצמבר 1938, במסגרת המרד הערבי הגדול, התכנסו בעיירה בני נעים - עבד אל-קאדר אל חוסייני והמפקד המקומי אל-חלים ג'וולאני בראש כוח של 100 לוחמים ערבים בלתי סדירים. ב-17 בדצמבר הגיעו למקום כוחות של חיילים בריטיים. הכוח הערבי הובס על ידם כשחיל האוויר הבריטי הפציץ את העיירה. בתום הקרב נהרגו 30 מהלוחמים, 15 נתפסו והוחרם נשק רב. שישה נידונו למוות, אך עונשם הומתק למאסר עולם אחר כך.

בעקבות מלחמת ששת הימים, ב-1967, עבר הכפר משליטה ירדנית לישראלית. בשנת 1980, הוקמה בסמוך היאחזות נח"ל "פני חבר" שאוחדה שנה אחר כך כישוב 'מעלה חבר'.

פחות מכך, גם כלפי אנשים אחרים, שכניך בעיר בה אתה גר, ובקהילה בה אתה חי. כדאי לזכור זאת במיוחד היום, לקראת הבחירות הנוספות המתרגשות עלינו, שגם להט מכל סוג שהוא, לא הצדיק התנהגות לא ראויה.

מענין לראות שהשם 'קין' מופיע בתנ"ך כשמה של עיר בנחלת שבט יהודה. העיר נזכרת בספר יהושע, ברשימת ערי דרום הר חברון שבנחלת שבט יהודה: "מְעוֹן פְּרָמֶל וְזִיף וְיִוִּטָה וְיִזְרְעָאל וְיִקְדָּעִם וְנִגְוֹת הַקֵּין גְּבֻעָה וְתַמְנָה עָרִים עֲשָׂרָה וְחַצְרֵיהֶן".

איזכור זה הוא יחידאי ומענין לראות שמה שנשאר לנו מ'קין' הוא שמה של עיר. כפי שהזכרנו המסר החינוכי העולה ממעשהו של קין בין השאר קשור להקמתה של עיר.

לאור ההקשר הגאוגרפי שבמקרא, הזיהוי המוצע לעיר הקדומה הוא בחורבה הסמוכה לאתר "נבי יקין", כשלושה ק"מ צפונית מזרחית לתל זיף, ובסמוך לעיירה בני נעים.

חנן אשל ובעז זיסו פירסמו מימצאים ותגליות מימי מרד בר כוכבא. בין הדברים שפורסמו - פפירוס נחל צאלים מס' 9 (הכתוב ארמית) ובפפירוס נחל צאלים מס' 69 (הכתוב יוונית), שמקורם כנראה במערת הסלע, ותקופתם ימי מרד בר כוכבא, נזכר מספר פעמים היישוב יקים, לצד זיף ואריסטובוליה. לאור זאת, יש הסבורים כי שם היישוב המקראי נשתנה בתקופת בית שני ל"יקים", וכי השם השתמר עד ימינו בצורה "יקין".

בסמוך לעיירה בני נעים שבהר חברון, נמצא אתר "נבי יקין". מכאן – מהמקאם של 'נבי יקין' תצפית מרשימה לכוון ים המלח. על פי המסורת כאן נקודה זו עמד אברהם כפי שכתוב בתורה " ואברהם עודנו עומד לפני ה' ". מכאן, מנבי יקין במרומי הר חברון ניתן לצפות לכיוון סדום מהמקום המשוער על פי מסורת מאוחרת כמקום אשר בו אברהם התפלל להצלת ערי הכיכר. האתר מכונה גם "מצפה שלושת המלאכים".

המקאם נבנה על גבעה נישאה (בגובה 937 מטר מעל פני הים), ממנה נשקף נוף על כל רמת מדבר יהודה. ממערב לאתר נמצאים שני מבני מחראב נמוכים ופתוחים. באחד מהם חקוקים בסלע שקעים, המזכירים בצורתם ובגורלם טביעות סוליות סנדלים של אדם. לפי מסורת מקומית,